

A könyvtárstatisztika időszerű kérdései

A felszabadulásunk óta könyvtárügyünk sokat fejlődött. A szórakozni és tanulni vágyó olvasók százezeinek igényeit a nagyvárosoktól a tanyákig, sok ezer könyvtár elégíti ki. A könyvtárak állományának és forgalmának nyilvántartása azonban — bár igen sokat fejlődött — még az állami könyvtáraknál sem tartott lépést a könyvtárhálózat növekedésével.

A még meglévő hibák gyökere, hogy a könyvtárosok, sőt a könyvtárügy területi irányítóinak egy része is, lebecsülik a statisztika jelentőségét, pedig nem ismerhetik eléggé az irányításuk alatt álló területet, ha arról nem állnak rendelkezésre megbízható számadatok.

A statisztika nem mellékes fontosságú a könyvtármunkában. Lenin elvtárs olyan nagyjelentőségűnek tartotta a könyvtárstatisztikát, hogy a Közoktatásügyi Népbiztossághoz 1919. februárjában intézett levelében maga határozta meg, hogyan dolgozzák ki a könyvtárak adatszolgáltatásának módszerét. A levéllel kapcsolatos feljegyzésében N. K. Krupszkaja is aláhúzza, milyen nagyra értékelte Lenin a statisztikát: »... magas fokra lehet emelni a gyakorlati ellenőrzést és a nyilvántartást, mely nélkül lehetetlen megszervezni a munkát. Iljics azt követelte, hogy a nyilvántartás világos és pontos legyen.«*

Lenin elvtárs hangsúlyozta, ha szükséges, büntető rendszabályokkal is biztosítani kell a könyvtárak adatszolgáltatását. Ezt írja az idézett levélben: »... Az úrlapokon ki kell emelni... azokat a kérdéseket, amelyek megválaszolása kötelező, illetve amelyeknek meg nem válaszolásáért a könyvtár vezetője stb. bíróság előtt felel.«

A könyvtárügy szerteágazó volta és az adatszolgáltatók nagy száma következtében nagyon a könyvtárstatisztika feladatai és ezek egy része ma is megoldásra vár. A legtöbb tudományos és nagyobb szakkönyvtár vezet állományi és forgalmi kimutatásokat, de ennek a területnek a statisztikája máig sincs egységesen szervezve, ezért összesített adatok nem állnak rendelkezésre. A sok ezer iskolai könyvtár adatait a múlt évben gyűjtötték be, de rendszeres adatgyűjtés nem folyik. A szakszervezeti könyvtárakról rendelkezésre álló adatok nem kielégítő pontosságúak és nem elég részletesek, noha a dolgozók kulturális ellátottságának mérése szempontjából az adatgyűjtés alapos megszervezése igen kívánatos volna.

* N. K. Krupszkaja: Lenin a könyvtárakról. Budapest, 1953. 42. lap.

A népkönyvtárak adatszolgáltatása viszonylag a legszervezettebb. Erről a területéről a Központi Statisztikai Hivatal és a Népkönyvtári Központ szervei havonta párhuzamosan gyűjtik be az adatokat. A népkönyvtári statisztika területén — különösen az utóbbi hónapokban — számos biztató eredményt sikerült elérni, de még mindig vannak kiküszöbölésre váró hiányosságok. A továbbiakban ezekkel foglalkozunk.

A szocialista statisztika egyik legfontosabb feladata, hogy teljességében adjon képet a felmért területről. Ezt a követelményt a könyvtárstatisztikában a jelentős javulás ellenére sem sikerült megvalósítani. Június hónapban pl. a megyei és járási könyvtárak a népkönyvtárak kérdőíveinek 77 százalékát, a Központi Statisztikai Hivatal szervei 86 százalékát gyűjtötték be országosan. A hiányos adatok csak általánosságban tájékoztatnak a könyvtárak helyzetéről és munkájáról, ezért azok alapján nem minden esetben foganatosíthatók operatív intézkedések.

Az adatgyűjtés hiányosságának hátránya főleg országos vonatkozásban érezhető. A megyék adatszolgáltatása nem egyformán teljes, ezért az összesítések alapján nem lehet megnyugtató módon egybevetni a könyvtármunkára jellemző mutatókat. (Pl. a 100 kötetre jutó kölcsönzések számát stb.) A teljes adatgyűjtésen alapuló mutatószámok tájékoztatást adnának a vezető szerveknek arról, hol vannak kiemelkedő eredmények vagy kiküszöbölésre váró hibák. A megyei és járási könyvtáraknál, ahol könyvtáranként vizsgálják a beérkező adatokat, még a nem teljes adatgyűjtés is nagy segítséget nyújt, különösen akkor, ha az adatokat az előző havi kérdőívekkel és összesítővel egybevetik, azokból mutatókat és viszonyszámokat számítanak.

A legdöntőbb és legsürgősebb feladat a teljes adatszolgáltatás megszervezése. Ez az adatgyűjtésben rossz eredményeket elérő megyék könyvtári dolgozóinak állítása ellenére sem lehetetlen. A Békés- és somogy megyei könyvtár adatgyűjtése megközelíti a 100 százalékot. A Statisztikai Hivatal szervei Szolnok megyében hónapok óta minden könyvtár kérdőívét megkapják. Júniusban Pest, Tolna, Békés és Borsod megyék statisztikai igazgatóságai 95 százaléknál nagyobb teljességgel gyűjtötték be az adatokat. A legtöbb megyében a statisztikai szervek több kérdőívet kapnak meg, mint a megyei és járási könyvtárak, amelyeknek pedig sokkal szorosabb kapcsolatuknak kellene lenniük a könyvtárosokkal, mint a statisztikusoknak. A hajdumegyei sta-

tisztikai igazgatóság egyetlen hónap alatt széleskörű felvilágosító munkával 45 százalékkal emelte az adatszolgáltatás teljességét. A tények azt mutatják, hogy a kérdőívek teljes begyűjtése lehetséges, csupán megfelelő szervező munkára van szükség. Jelenleg ennek megoldása a könyvtári adatgyűjtés legfontosabb kérdése.

A teljesség hiányán túl gyakran előforduló hiba, hogy a közölt adatok nem felelnek meg a valóságnak. Egyes könyvtárosok nem vezetnek rendszeresen a részükre kiadott naplót, ezért az adatszolgáltatás időpontjában becslés alapján felelnek a kérdőpontokra. Így előfordul, hogy más adatot szolgáltatnak ugyanarról a hónapról a járási könyvtárnak és a statisztikai felügyelőségnek. Ilyen hibák ellen a nyilvántartások vezetésének fokozott ellenőrzésével és szívós felvilágosító munkával kell küzdeni. Gyakori hiányosság, hogy a megyei és járási könyvtárosok kiszállásaik során és az értekezleteken fel sem vetik az adatszolgáltatás kérdését, így a népkönyvtárosok azt gondolják, hogy a kérdőívek beküldése és pontos kitöltése nem fontos.

Néha előfordul, hogy egyes járási könyvtáraknál is hiányosságokat tár fel a Statisztikai Hivatal szerveinek ellenőrzése. A borsodmegyei statisztikai igazgatóság megállapította pl., hogy: »A putnoki járási könyvtár jelentései nem nyugszanak bizonylati alapon... A könyvtár vezetője sem katalógust, sem beiratkozási naplót, sem leltárkönyvet nem tudott felmutatni.«

A beküldési határidő túllépése elterjedt hiba a könyvtáraknál. Ez sok nehézséget okoz, mert így nem lehetséges az időben való összesítés és a statisztikai szervekkel való egyeztetés, ami az adatgyűjtés megbízhatóságának egyik alapja.

A felsorolt hibák súlyosak. Az 1952. évi VI. törvény (statisztikai törvény) 15. §-a kimondja, hogy 3 évi börtönnel büntethető, aki a valóságnak meg nem felelő adatokat közöl, vagy nem teljesíti adatszolgáltatási kötelezettségét. A határidő be nem tartása 5000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel, vagy 6 hónapig terjedhető elzárással büntethető.

A törvény természetesen vonatkozik a könyvtári adatgyűjtésre is. Ezen a területen azonban elsősorban meggyőzéssel kell harcolni az említett hiányosságok megszüntetéséért. Az adatszolgáltatásért nemcsak a könyvtáros, hanem a tanács VB. elnöke is felelős.

A gyakorlatban — különösen kezdetben — sok félreértésre adott okot az adatok párhuzamos begyűjtése. A statisztikai törvény (8. §.) előírja, hogy egyes fontosabb adatokat a Statisztikai Hivatal a szak-

szervekkel párhuzamosan gyűjtsön be. Ennek alapján a népkönyvtáraknak nemcsak a járási könyvtárak, hanem a statisztikai felügyelőségek számára is adatokat kell szolgáltatniuk. A két vonalon futó adatgyűjtés elősegíti az adatok megbízhatóságát. A népkönyvtárosok egy része nem értette meg a párhuzamosítás lényegét és azt gondolta, elegendő, ha csak az egyik szervnek küldi be a kérdőíveket. Szervező munkával a legtöbb helyen sikerült megoldani a párhuzamos adatszolgáltatást, hiba azonban, hogy a hiányos tájékoztatás folytán a könyvtárosok egy része még ma sem érti, miért kell két helyre szolgáltatnia adatokat.

A begyűjtött kérdőíveket mind a járási könyvtárak, mind a statisztikai felügyelőségek feldolgozzák, majd egyeztetik az adatokat. Ilyen módon számos hibás adat kijavítása válik lehetővé.

Az egyeztetést — különösen a múltban — több megyei és járási könyvtár elhanyagolta. Egyesek úgy gondolták, »ennek teljesítése csak a statisztikai szervek számára fontos.« A statisztikai törvény (11. §.) előírja, hogy a minisztériumok és egyéb központi szervek kötelesek a beszámolójelentéseket (kérdőíveket) az igazgatási szervezetnek megfelelően, lépcsőzetesen összesíteni és a Központi Statisztikai Hivatal területi vagy központi szerveivel egyeztetni. A megyei és járási könyvtárak tehát egyeztetés nélkül nem küldhetik tovább jelentéseiket.

Voltak megyei és járási könyvtárosok, akik a statisztikai szervek feladatát abban látták, hogy segítsenek nekik begyűjteni a kérdőíveket. Kérték, hogy a statisztikusok adják át nekik azokat a kérdőíveket, amelyek hozzájuk nem érkeztek be. Ez a kívánság a párhuzamosítás elvével ellentétes és nem teljesíthető. A Hivatal igazgatóságai és felügyelőségei a területükön működő szakszerveknek elvi segítséget nyújtanak, tanácsot adnak az adatok felhasználását illetően stb. Fő feladatuk azonban a területükön lévő államigazgatási szervek statisztikai munkájának ellenőrzése. (Statisztikai törvény 12. §.). Az ellenőrzéssel kapcsolatos felvilágosítások megtagadását a törvény szigorúan bünteti.

A felvilágosítás adásának kötelezettsége az adatszolgáltatás alapját képező címjegyzékre is kiterjed. Egyes megyei könyvtárosok azt állították, hogy nem tudnak címjegyzéket adni, mert maguk sem tudják pontosan, hol vannak könyvtáraik. (Baranya és Szabolcs megye.) A tolnamegyei könyvtár vezetője pedig 2 olyan könyvtárt akart bevezetni az özszesítőbe, amelyekről azt sem tudta, melyik községben működik. A jó együttműködés biztosítása szempontjából elen-

gedhetetlen, hogy a megyei könyvtárak nyomban a megalapítás után közölgék a létesített könyvtárak címét a statisztikai szervekkel, hogy azok kiküldhessék a kérdőíveket.

A könyvtárstatisztika teljessége az utóbbi hónapokban jelentősen javult. A megyei és járási könyvtáraknál részben a Népkönyvtári Központ útmutatásai, részben a gyakorlati tapasztalatok alapján szűnőben van az adatgyűjtés sikerének eddigi legnagyobb kerékkötője: a statisztika fontosságának lebecsülése. Azok a megyei könyvtárosok, akik lelkiismeretesen, tervszerűen és kellő szervezőkészséggel hozzáálltak az adatszolgáltatás megjavításához, jó eredményeket értek el és nem egyszer megközelítik már

a teljes adatszolgáltatást. Ha a többi megyei és járási könyvtáros is követi az élenjárók példáját, rövidesen elérhető, hogy a népkönyvtárak területéről pontos adatok álljanak rendelkezésre. Ezek alapján a vezető szervek felismerhetik a kiemelkedő eredményeket és a lemaradásokat. A teljes és megbízható könyvtári statisztika nemcsak a végzett munkának lesz csalahatatlan mértéke, de a hibák feltárásával azok megszüntetését is. Ennek elérése után elmondhatjuk majd, hogy a könyvtári statisztika maradéktalanul betölti feladatát.

SZABÓ ENDRE

a Központi Statisztikai Hivatal főelőadója

Könyvtári címleírási szabályok

Sokszor hangoztatott tény, hogy könyvtáraink életét, munkáját a múltban tervszerűtlenség jellemezte és hogy ez a tervszerűtlenség nemcsak nagyobb horderejű kérdésekben nyilatkozott meg, olyanokban, mint pl. az állománygyarapítás, hanem a könyvtári gyakorlati munka apróbb részletkérdéseiben is, így a címleírási szabályok alkalmazásában. Az egységes, egyöntetű eljárás pedig igen fontos követelmény a könyvtári gyakorlati munkában mind a könyvtárosok, mind az olvasók, különösen az olvasók szempontjából. Egyre több lesz azoknak az olvasóknak a száma, akik nemcsak egy, hanem több könyvtárnak is buzgó látogatói, akik azért iratkoznak be több könyvtárba, mert egyetlen könyvtár nem elégíti ki könyvigényeiket. Szorgos munkájukat azzal fékezni, hogy módot nyújtsunk számukra azon elmélkedni, miért készítik a címleírásokat egyik könyvtárban másképp, mint a másikban, nem helyes. Akár a sorrendiségben, akár az elhelyezésben nyilatkozik meg a különbözőség, egyaránt arra készíti az olvasót, hogy összehasonlításokat tegyen s ezzel már megnehezítjük, lassítjuk annak az olvasónak a munkáját is, aki más-különbben teljesen önállóan eligazodik a katalógusban.

Annak, hogy a címleírások készítésében egyöntetű eljárást alkalmazzunk minden könyvtárban, biztosítéka a kötelező érvényű címleírási szabvány és az ezt érvényesítő központi feldolgozás.

Címleírási szabványunk megjelenését meglehetősen hosszú előmunkálatok előzték meg. Az előmunkálatokat 1951 elején az Országos Könyvtári Központ tervezete, a közismert »zöld füzet« nyitotta meg. (A katalogizálás szabályai. 1. r. Újkori nyomtatott könyvek címleírása.) Nyomon követte ezt a szabvány, forgalomba nem került, előadói javaslata, majd 1951 őszén a forgalomba hozott tervezet. Eszerint a készületben levő szabvány hatálybalépésének tervezett időpontja 1952. január 1. lett volna. Itt a tervezésbe nyilván hiba csúszott, mert az 1951. november 25-i határidővel beérkező módosító javaslatokat feldolgozni, az elkészült tervezetben érvényesíteni és végleges formában meg is jelentetni a szabványt — nem lehetett.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a szabványt összeállító szerkesztőbizottságnak igen nehéz volt a munkája. A módosító javaslatok, felszólamlások minden biztonnyal rendkívül ellentmondóak voltak és — hallomásból tudom — volt könyvtár, amelyik a saját maga által javasolt szabály alkalmazását későbbi felszólamlásában kifogásolta. Nehéz volt a szabvány kidolgozása és végleges formába öntése azért is, mert a szerkesztőbizottság minden tagja saját könyvtárának a gyakorlatát, alkalmazott szabályait kívánta érvényesíteni. Ez érthető, mert hiszen a könyvtár sok évi munkájának eredményét, több ezer katalóguscédulájának létjogosultságát védte így.